ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՍԵՐԻՆԵ ԱՐԱՐԱՏԻ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ և ԿԱՄՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՎԵՊՈՒՄ(ԹԵՈԴՈՐ ԴՐԱՅԶԵՐ, ՄԱՐԻՈ ՊՅՈՒԶՈ, ՀԱՐՐԻ ԳՐԵՅ)

Ժ.01.07-«Արտասահմանյան գրականություն» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Երևան-2024

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում

Գիտական ղեկավար՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Քրիստինե Հենրիկի Բեջանյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Գայանե Վիուլի Եղիազարյան**

բանասիրական գիտությունների դոկտոր **Կարեն Ջալլաթյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝ Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2024թ. նոյեմբերի 29-ին՝ ժամը 14^{30} -ին, ԵՊՀ-ում գործող ՀՀ ԲԿԳԿ 066 մասնագիտական խորհրդի նիստում: Հասցեն՝ ք. Երևան, Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ-ի եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի մասնաշենք, 420 լսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2024 թվականի հոկտեմբերի 29-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ՝ Ա. Վ. Եգանյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության **առարկան** բարոյաիրավական ու դատաիրավական պատասխանատվության և կամքի ազատության խնդիրն է XX դարակեսերի ամերիկյան վեպում: Աշխատության **կարևոր խնդիրն** է ուսումնասիրել և բացահայտել դեռևս վաղնջական ժամանակներում առկա դատաիրավական համակարգի կիրառումը, զարգացումն ու հետագա սերունդներին ժառանգելը, որոնք ծնունդ են տվել բարոյաիրավական նորմերին իրենց իսկ հասարակության մեջ: Զանց չեն առնվել նաև աստվածաշնչյան պատվիրանները, հունա-հռոմեական և անգլիական մշակույթներում առավել տարածված օրենքներն ու դրանց մշակումն ընդհուպ XX հարյուրամյակում: Մասնավորապես քննարկվել են աստվածաշնչյան պատգամները կամ տասը պատվիրանները, հունա-հռոմեական մշակույթում առկա 12 օրենքները, միջնադարյան Անգլիայի ասպետական օրենքները և XXI դարում կիրառվող դատաիրավական համակարգը, որը կաշկանդում է անձի ազատությունը: Ատենախոսությունը միտված է քննարկելու և բացահայտելու անհատի ազատության սահմանափակման դրդապատճառները, ինչպես նաև այն հանգամանքները, իրավիճակներն ու հոգեբանական բոլոր գործոնները, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունեցել XX դարի ամերիկյան վեպի կերպարների բարոյահոգեբանական խառնվածքի վրա: Աշխատության մեջ քննության են առնվում XX դարի ամերիկյան գրականության խոշորագույն վեպերից երեքը՝ *Թեոդոր Դրայզերի «Ամերիկյան ողբերգությունը», Հարրի Գրեյի «Ավազակները» և Մարիո Պյուզոյի «Կնքահայրը»*, որոնք ամբողջովին ներկայացնում են դարաշրջանի ամերիկյան դատաիրավական համակարգի ամենաթողությունն ու դրանից բխող անհատի պատասխանատվության և ազատության հետ աղերսվող բազմաթիվ խնդիրները: Սա է աշխատանքի **օբյեկտը:**

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է բոլոր ժամանակներին բնորոշ դատական զանազան իրավիճակներում հայտնված մարդկային վարքագծի ամենատարբեր դրսևորումներով: Համաշխարհային հռչակ վայելող երեք ստեղծագործությունններն էլ, որոնք, ի դեպ, վաղուց բավական հաջող վերածվել են կինոֆիլմերի, առատ նյութ են տալիս առաջադիր խնդրի բացահայտման համար:

ԹԵՄԱՅԻ ՄՇԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ և ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Ատենախոսսության թեմային անմիջական առնչություն ունի միակ ուսումնասիրությունը, որը 1931 թ. կատարել է ամերկացի հայտնի գրականագետ Բենջամին Կարդոզոն (*«Օրենք և գրականություն և այլ էսսեներ ու դիմումներ»*):Բայց այստեղ հպանցիկ անդրադարձ կա միայն Թ. Դրայզերի ստեղծագործությանը, իսկ մեր աշխատանքի մյուս երկու վեպերը ոչ մի ուսումնասիրության չեն ենթարկվել: Կարելի է նաև ավելացնել 2007 թ. Քերան Դոլինի *«Քննադատական ներածություն օրենքի և գրականությոա մեջ»* աշխատությունը:

Ատենախոսության **գիտական նորույթն** այն է, որ առաջին անգամ գեղարվեստական գրականության միջոցով համակարգված կերպով առաջ են քաշվում քրեաիրավական մի շարք նորմեր, որոնք կիրառելի են հասարակության մեջ: Ուսումնասիրվող երեք վեպերի օրինակների հիման վրա հանգամանալից քննարկվում և համեմատվում

են քրեական և գանգստերական օրենքները, նաև դրանց կիրառումներն ու պատճառահետևանքային կապերը:

Ուսումնասիրության խնդրո առարկա երեք վեպերն առաջադրում են օրինականության ուժի հստակ հարցադրումներ, որոնք ըստ էության բացահայտվել և ներկայացվել են ըստ նշանակության: Հատելով պատմագրական ժամանակի ուղեծիրը՝ մեր առջև **նպատակ** ենք դրել ուսումնասիրել և բացահայտել հնագույն օրինականության դաշտը և դրա զարգացումն ու փոփոխությունը մինչ մեր օրեր, ինչպես նաև անդրադառնալ ամերիկացի այն երևելի հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններում այս կամ այն եղանակով կարողացել են ներկայացնել տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական համակարգն ու բարոյական նորմերը: Ըստ այդմ էլ՝ ատենախոսության մեջ օրենքների և իրավական ակտերի համադրմամբ զետեղել ենք գրական այն երկերը, որոնք ներառում են հետաքրքիր տեղեկություններ և օրինական փաստարկներ Արթուրյան լեգենդների ասպետական ժամանակաշրջանից մինչև XX դարի ամերիկյան կրիմինալիստական գրականություն: Այսպիսով, նպատակին հասնելու համար առանձնացրել ենք հետևյալ **խնդիրները՝**

1. ուսումնասիրել դատաիրավական համակարգի կամ առհասարակ օրենքի գործառույթի կիրառման ճշգրիտ սկզբնավորումն ու զարգացման ճանապարհը, որի հետագա ճակատագիրն արդեն կապված է նաև կյանքի մյուս ոլորտների հետ;
2. ուսումնասիրել հնագույն օրինականության դաշտն ու դրա զարգացումն ու փոփոխությունը մինչ XX դար, աստվածաշնչյան պատգամների և պատվիրանների մեկնաբանությունները, տարբեր մշակույթներում տարածված օրենքների որոշ տեքստերը, ինչպես նաև բացահայտել այս տեքստերի ներթափանցումը գրական երկերում և դրանց արտացոլումը անգլոամերիկյան գրականության մեջ;
3. անդրադառնալ անգլոամերիկյան այն հայտնի հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններում այս կամ այն եղանակով կարողացել են ներկայացնել տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական համակարգն ու բարոյական նորմերը;
4. ուսումնասիրել XX դարի ամերիկյան կրիմինալիստական գրականության ժանրը իր ենթաժանրերով;

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Աշխատանքում օգտագործվել են անգլերեն, հայերեն, ռուսերեն և գերմաներեն աղբյուրներ, որոնցից կատարված հղումները նշված են համապատասխան տողատակերով:

Ատենախոսությանա մեջ համառոտ նկարագրելով աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքը, ներկայացվել է թեմային առնչվող քննադատակն գրականության բավականին ընդարձակ ակնարկ, ինչպես նաև ընդհանուր գծերով՝ նյութի ուսումնասիրության աստիճանը, հարցի պատմությունը, հիմնվելով իրավագետներ Ռ. Վինսբերգի, Ֆ. Աբելի, Ռ. Բոմանի, Բ. Բաումանի, Շ. Գյուքի, Է. Հենզի, Լ. Պաոլիի, Լ. Սիգելի, Փ. Շտեյնի, Ի. Պակրովսկու աշխատություններին, ինչպես նաև անդրադարձել ենք ռուս գրաքննադատ Անիկինի մտորումներին, քրեագետ գրողներ Լեո Քաթչերի և Ռիչ Քոհենի ուսումնասիրություններին, ամերիկացի հոգեբույժ Է. Թորնդայքի ու ամերիկացի հոգեթերապևտ Ա. Կազդինի տեսակետներին: Դրանք արդեն վերաբերում են անձի վարքագծային դրսևորումներին, որոնք կարող են ազդվել և վերափոխվել հանցագործային վարքային շեղումների: Չմոռանանք նշել Ա.

Բանդուրայի, Ջ. Բերքի, Ռ. Բլեքբըրնի, Ռ. Հերի, Ջ. Ռոթերի, Դ. Շումեյքրի, Բ. Սքիների աշխատությունները: Սա մեր ուսումնասիրության **մեթոդաբանական հիմքն** է: Այս ամենը բացահայտելու համար պետք է անդրադառնանք նաև գրական տարբեր ժանրերի, որոնք ավելի մեծ զարգացում ստացան Ամերիկայում XX դարում:

Հաշվի առնելով ատենախոսության հիմնական նպատակներն ու խնդիրները՝ կիրառվել են **պատմահամեմատական, զուգադրական վերլուծության մեթոդները:** Բացի այդ, ուսումնասիրությունը կատարվել է փիլիսոփայական ընդհանրացման իրավագիտական և հոգեբանական դիտարկումների տեսանկյունից: Իրականացվել է միջգիտակարգային հետազոտությոքւն՝ օգտագործելով մշակութային, գրականագիտական և պատմական ուսումնասիրությունների հետազոտական գործիքները: Կատարվել է սկզբնաղբյուրների բազմակողմանի վերլուծություն:

Ատենախոսության գլուխներում **համեմատական մեթոդով** հետազոտվել են վերոնշյալ վեպերի առանցքային կապվածությունը դատաիրավական համակարգի, օրինազանցության, սեփական արժեքներին համապատասխան օրինենքների սահմանման հետ: Ուսումնասիրվել են ոչ միայն վեպերի կենտրոնական կերպարներն ու դրանց բարոյահոգեբանական դրսևորումները հանրության մեջ, այլև նրանց կողմից կիրառելի ուժի և պատժի հետևանքները: Քննադատական գրականության վերլուծությունը նույնպես կարևոր բաղադրիչ է, որն օգտագործվել է ատենախոսության ուսումնասիրման մեթոդաբանության մեջ:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ և ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության նյութը կարող է օգտագործվել համեմատական գրականության թեմաներով տարբեր տեսական վերլուծություններում ու աշխատություններում, ինչպես նաև կարող է տեսական աղբյուր դառնալ հեղինակների ստեղծագործության ժամանակակից մեկնաբանման և ներկայացման համար:

Աշխատանքը արժեքավոր է այն դիտանկյունից, որ գիտական և փորձարարական նոր տեսլական է առաջադրում Թ. Դրայզերի, Մ. Պյուզոյի, Հ. Գրեյի ստեղծագործության ուսումնասիրման համար:

Այն ունի գործնական նշանակություն և կարող է օգտագործվել արտասահմանյան գրականության դասախոսություններում: Վերլուծության արդյունքները կարող են գիտակն հիմք դառնալ կրիմինալիստական վեպի ժանրի ուսումնասիրման համար՝օրինակ բերելով Պյուզոյի, Գրեյի ստաղծագործություններում հերոսի ինքնության հայեցակրգի, կերպարանակերտման սկզբունքները:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը քննարկվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտի Արտասահմանյան գրականության, գրական կապերի և գրականության տեսության բաժնում և երաշխավորվել հրապարակային պաշտպանության: Ատենախոսության հիմնադրույթներն արտացոլված են տպագրված գիտական չորս հոդվածներում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք հիմնական գլուխներից, (իր հերթին առաջին գլուխն ունի մեկ ենթագլուխ) եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից, որտեղ ներկայացված է 84 անվանում՝ անգլերեն, հայերեն, ռուսերեն լեզուներով և հավելվածից: Այն շարադրված է 148 համակարգչային էջի վրա՝ ներառյալ գրականության ցանկը և հավելվածը:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածության մեջ հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, նորույթը, մեթոդաբանական հիմքը և կիրառվող մեթոդները, ինչպես նաև ներկայացված են խնդիրները, նպատակը, ուսումնասիրության օբյեկտը, առարկան, ծավալը և կառուցվածքը:

Գ Լ Ո Ւ Խ I
ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՓՈՒԼԵՐՆ ՈՒ ԱՂԵՐՍՆԵՐԸ ԱՆԳԼՈ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Դատաիրավական համակարգը լայնածավալ և բարդ տիրույթ է, որն ընդգրկում է ոչ միայն իրավական նորմերն ու օրենսդրական ենթակետերը, այլ նաև մարդկային ազատության և արժանապատվության պահպանման կարևոր սկզբունքները: Հետևաբար այն մեծ առնչություն ունի նաև մարդկային հոգեվիճակի և հոգեկան մի շարք գործառույթների հետ: Սույն բաղադրիչները բավականին սերտորեն կապված են գեղարվեստական գրականության հետ, քանի որ դրա գերխնդիրներից է նաև դատական իրավիճակներում մարդկային վարքագծի դրսևորումների ուսումնասիրությունը: Այդտեղից էլ մեր ջանքերը՝ փորձել լավագույնս միաձուլել գեղարվեստական գրականության և օրենքի կապն ու դրանից ստանալ պատճառահետևանքային իրավագիտության զուգադրություն:

Առաջին գլխում պատմական էքսկուրսի միջոցով ծանոթագրություններ են տրվում նախ՝ աստվածաշնչյան պատվիրանների, ապա՝ հունա-հռոմեական 12 օրենքների, Անգլիայի՝ Արթուրյան ժամանակաշրջանի ասպետական օրենքների վերաբերյալ, որոնց հիման վրա էլ կառուցվել է հետագա օրենսդրական համակարգը:

Այստեղ ներառվել են մի շարք իրավաբանների տեսություններ, որոնք իրենց հերթին առավել լրջորեն են հետազոտում իրավագիտության և գրականության ոլորտները և փաստում, որ անձի վարքագիծը բխում է նրա իրավական կերպից: Մասնավորապես տեղ են գտել իրավագիտության դոկտոր, ամերիկացի Ռոբերտ Վեյսբերգի և գերմանացի իրավագետ Ֆրից Շուլցի տեսությունները գրականագիտության և իրավագիտության համագործակցության վերաբերյալ: Ըստ նրանցից առաջինի՝ գրականության մեջ առկա օրենքներն ու իրավական համակարգը արգասավոր հնարավորություններ են ընձեռում: Նա առաջարկում է, որ որոշ գրողներ իրենց ընթերցողներին կարող են կրթել իրավական առումներով և ուսուցողական վառ օրինակների միջոցով շատերին հետ պահել սխալ վարքագծից և հանցավոր արարքներից: Ռ. Վեյսբերգը հստակորեն մատնանշում է, որ գրականության մեջ դատաիրավական արժեքի ներկայացումը բավական արդյունավետ մեթոդ է: Հենց այս տեսությունների հիման վրա էլ ուսումնասիրվում են Վ. Շեքսպիրի, Ջ. Բայրոնի, Լ.

Քերոլի, Թ. Դրայզերի, Հ. Գրեյի և Մ. Պյուզոյի ստեղծագործությունները, որոնք անքակտելիորեն կապված են հանցավորության և պատժի պատճառահետևանքային դրույթներին: Գրական նշյալ երկերում մանրազնին ուսումնասիրվել են անգլո-ամերիկյան վերոհիշյալ հեղինակների այնպիսի ստեղծագործություններ, որոնցում առկա է դատաիրավական համակարգի հետ որոշակի աղերս, և որոնցում ներկայացված են տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական համակարգի գործունեությունը: Իհարկե, դա լավագույնս համադրված է գրական երկի դիպաշարային գծի հետ: Աշխատանքում առանձնացրել ենք նաև ենթագլուխ «**Քրեագեղարվեստական գրականության ժանրերի ձևավորումը և զարգացումը XX դարի ամերիկյան գրականության մեջ**», որտեղ ներկայացված են քրեական գրականության կարևորագույն ժանրերը և ենթաժանրերը, օրինակ՝ **կոշտ դետեկտիվ** (1920 - 1940 թթ.՝ Գլխավոր հերոսը մասնավոր դետեկտիվ է), **ոստիկանական ընթացակարգ** (1950-ական թթ.՝ Գլխավոր հերոսը ոստիկանության տեսուչ է), իրավաբանական ընթացակարգ, իրավաբանական թրիլլեր (1980-1990-ական թթ.՝ Գլխավոր հերոսը պրոֆեսիոնալ իրավաբան է) և այլն:

Կրիմինալիստական արձակը գրական ժանր է, որն ուշադրությունն ուղղակիորեն կենտրոնացնում է հանցագործության, դրա բացահայտման, հանցագործների կերպարների և նրանց դրդապատճառների վրա: Որոշ բնորոշ տարրեր կարող են հայտնվել գիտաֆանտաստիկ կամ պատմական ժանրի վեպերում: Կարելի է ասել, որ հանցագործության մասին գրական ակունքները տանում են մինչև Շահերազադեի հեքիաթներ (օրինակ՝ երեք խնձորի պատմությունը «Հազար ու մի գիշեր» ժողովածուում): Այնուամենայնիվ, միայն 1800-ականներին գրականագետներն անդրադարձան քրեական վեպին՝ որպես ժանրի: Այսպիսով՝ առաջին քրեական վեպ է համարվում դանիացի գրող Սթեն Սթենսեն «Հովիվը շղարշով» ստեղծագործությունը՝ հրատարակված 1829 թվականին: Ժանրի վաղ օրինակներից են Էդգար Ալան Պոյի «Սպանությունը Մորգ փողոցում» «Մարի Ռոժեի առեղծվածը» և «Հափշտակված նամակը» ստեղծագործությունները և Ուիլկի Քոլինզի «Կինը Սպիտակում» վեպը: Ֆրանսիացի գրող Էմիլ Գաբորիոն 1869-ին հրատարակված երկհատոր «Լեկոկ, դետեկտիվ ոստիկանության գործակալ» վեպում ներմուծեց գրականության մեջ մեթոդական, գիտական մտածողությամբ խուզարկուի կերպարը: Փակ սենյակում սպանության իրավիճակի էվոլյուցիան դարձավ հանցավոր գեղարվեստական գրականության զարգացման ուղենիշ: Ժանրի ամենահայտնի ներկայացուցիչն է համարվում Արթուր Կոնան Դոյլի նախորդը՝ Փոլ Ֆևալը, որի վիպաշարը 1862-1867 թվականներին նկարագրում էր Սքոթլանդ Յարդի դետեկտիվների գործունեությունը:

Ռուս փաստաբան Անատոլի Կոնիի «Կյանքի ճանապարհին», «Դատական ճառեր», «Դատական բարեփոխումների հայրեր և որդիներ» աշխատանքները համարվում են **վավերագրական կրմինալիստիկայի** առաջին ստեղծագործությունները, ուր որոշ հետադարձ հայացքներ պատկերում են սպանության հետաքննության ընթացքը: Ուիլկի Քոլինզի «Սրտերի թագուհի», «Լուսնաքարը», «Օրենքը և կինը» վեպերը, ինչպես նաև նորավեպերի «Խելագար Մոնկտոնի մասին եղբայր Գրիֆիթի պատմությունը» ժողովածուն համարվում են այս ենթաժանրի գլուխգործոցները: Խոսելով կրիմինալիստական արձակի մասին, իհարկե, չպետք է մոռանանք ամենահայտնի կերպարներին, ինչպիսիք են Արթուր Կոնան Դոյլի՝ Շերլոկ Հոլմսը, Ժորժ Սիմենոնի՝ կոմիսար Մեյգրեն, Ագաթա Քրիստիի՝ Էրկյուլ Պուարոն և Միս Մարպլը:

Նշելի է, որ իրավական համակարգում կարևորագույն տեղ են զբաղեցնում բարոյաիրավական արժեքները, որոնց հիմնական նպատակը մարդու պատասխանատվության և իրավունքի հստակ տարանջատումն է: Պատասխանատվությունը պատվի ու արժանապատվության կարևորության գիտակցումն է: Սակայն մարդկային որակների մեջ կարևոր արժեք լինելուց զատ՝ պատասխանատվությունը նաև աշխարհընկալում է և ապրելակերպ, որը բազմաթիվ դեպքերում հաջողության գրավականն է: Թեև պատասխանատվության զգացումը առաջին հերթին պատվաբեր և օգտակար է հենց այն կրող մարդու համար, այդուհանդերձ այն բնորոշում է նաև տվյալ մարդու վերաբերմունքը, սերն ու հարգանքն իր շրջապատի նկատմամբ: Պատասխանատու մարդը նախևառաջ գիտակցում է խոսքի արժեքը և խոսքը գործի վերածելու կարևորությունը: Վերջինս էլ ենթադրում է մինչև վերջ հավատարիմ մնալ իր խոստումներին:

Պատասխանատվությունը մարդու լավագույն հնարավորությունն է՝ փոխելու և վերանայելու սեփական կյանքը, իսկ դրա բացակայության դեպքում մարդ մշտապես իրեն տեսնում է զոհի կարգավիճակում և հուսահատորեն մտածում, որ ոչինչ իրենից կախված չէ:

«**Քրեագեղարվեստական գրականության ժանրերի ձևավորումը և զարգացումը XX դարի ամերիկյան գրականության մեջ**» ենթագլխում ներկայացված են քրեական գրականության կարևորագույն ժանրերը և ենթաժանրերը, օրինակ՝ կոշտ դետեկտիվ, ոստիկանական ընթացակարգ, իրավաբանական ընթացակարգ, իրավաբանական թրիլլեր և այլն:

Քրեական գրականության ժանրերից են դետեկտիվ պատմությունները, առեղծվածային և սպանության վեպերը, ինչպես նաև ոստիկանական կամ լրտեսական երկեր: Այս ժանրի ստեղծագործությունները պատմական և գեղարվեստական գրականության նմուշներից տարբերվում են նրանով, որ քրեական գեղարվեստական գրականության վեպերում առկա են սպանությունների և հանցագործությունների լուրջ դրվագներ և հետքեր, որոնք բացահայտվում են հատուկ մասնագիտացված դետեկտիվների կամ ոչ մասնագետ կերպարների կողմից: Քրեական գրականությունն ունի բազմաթիվ ենթաժանրեր, այդ թվում՝ դետեկտիվ գեղարվեստական գրականություն (օրինակ՝ ո՞վ է արել), դատական դրամա, ծանր հանցագործությանը վերաբերող գրականություն և իրավական թրիլլերներ: Քրեական դրամաների մեծ մասը կենտրոնանում է հանցագործությունների հետաքննության վրա և չի ներկայացնում դատարանի դահլիճը: Անորոշությունն ու առեղծվածը տվյալ ժանրում գրեթե ամենուր հանդիպող հիմնական տարրերն են: Գրականության մեջ քրեական ժանրի վեպերի և պատմությունների սկզբնաղբյուրը համարվում են նաև աքկադական ‹‹Գիլգամեշ›› էպոսը և հին հնդկական ‹‹Մահաբհարաթա›› գիրքը:

Քրեագեղարվեստական գրականությունը յուրահատուկ հոգեբանական ազդեցություն է թողնում ընթերցողի վրա և նրան հնարավորություն է տալիս միջնորդավորված կերպով հետևելու դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքին, ինչպես նաև ակամա դառնալ վկա՝ բացահայտելով հանցագործության դրդապատճառներն ու իրական հիմքերը: Ընթերցողների մեծ մասը քրեական գեղարվեստական գրականությունը դիտարկում է որպես առօրյա խնդիրների լուծումներ փնտրելու այլընտրանքային միջոց, որի շնորհիվ հիմնականում զարգացնում են վերլուծական մտածողությունը:

Հիմնական տարրը, որն առավել հստակորեն տարբերակում է քրեական վեպը առեղծվածային համանման ժանրի գրականությունից, այն է, որ իրականում այդ վեպերում առեղծված չկա: Դա հանցավոր կյանքի պատկերում է, և այն պատմվում է հան-

ցագործի տեսանկյունից: Դրանում ավելի շատ քննարկվում է՝ ոչ թե ով է կատարել հանցանքը կամ սպանությունը, այլ ավելի շատ՝ ինչու է դա կատարել: Գեղարվեստական քրեական վեպերում և առհասարակ առեղծվածային պատմություններում հեղինակը ներկայացնում է տվյալ ժամանակաշրջանի սոցիալ-տնտեսական հասարակության առջև ծառացած սոցիալական խնդիրները, որոնք էլ իրենց հերթին դրդապատճառներ են հանդիսանում հանցավորության ծագման և կատարման համար: Քրեագեղարվեստական ստեղծագործությունների հեղինակների նպատակն է ներկայացնել տվյալ հանցագործությունների կատարման ոչ միայն հիմքերը, այլև լուծումներ առաջարկել դրանց կանխման համար: Հանցագործ-կերպարների, ինչպես նաև հանցավոր ավազակախմբի միջոցով առանձնահատուկ կերպով տեսանելի է դառնում տվյալ հասարակության բարոյաիրավական համակարգն ու դրանցում առկա արժեհամակարգերը:

Հստակորեն կարելի է տարբերակել քրեական գեղարվեստական վեպը դետեկտիվ ստեղծագործությունից նրանով, որ գրքում ուշադրությունը կենտրոնանում է կողոպուտի կամ որևէ ուրիշ անօրինական գործունեության վրա, այն է՝ ոչ թե որևէ մեկի վրա, ում գործը դա լուծելն է կամ կանխելը. այդ դեպքում գիրքն ակնհայտորեն քրեական վեպ է: Եթե, չնայած զանգվածային կամ անձնական սարսափելի իրադարձություններին, հեղինակը չի փորձել բարոյական որևէ դատողություն անել, կամ եթե հեղինակը հրաժարվում է առեղծվածային գրող համարվելուց, այլ ներկայանում է որպես մեկը, ով պարզապես ցանկանում է քննել հանցագործին, նրա վարքագիծն ու հասարակությանը դեմ կանգնելու իր միտումները, ապա հեղինակն առավելապես ձգտում է իր շուրջն ստեղծել առեղծվածային մթնոլորտ: Ասել է թե՝ դետեկտիվ գեղարվեստական գրականությունն ունի բարոյական խիստ արժեքներ և փիլիսոփայորեն հակված է լինել պահպանողական. քրեական գեղարվեստական գրականությունը միտված է արմատական արժեքների, ավանդույթների ու սովորույթների պահպանմանը:

Քրեագեղարվեստական գրականության ամենավաղ արտահայտություններից մեկը ներկայացված է Ռոբին Հուդի արդարության հանդեպ հանցավոր կերպարում: Սրանք զտվեցին՝ դառնալով պատումներ ջենթլմեն ստահակների մասին, որոնց մարմնավորումն էր Ռաֆլսը, սիրողական ջարդարարը և այլ «հմայիչ» սրիկաները, որոնք գողանում էին հիմնականում այն մարդկանցից, որ թվում էր՝ դրան արժանի էին: Նման ստվերային կերպարներն ի վերջո անցան մյուս կողմը և սկսեցին բացահայտել հանցագործությունը կամ կանխել այն: Ամերիկայում կազմակերպված հանցավորության հայտնվելով գանգստերական պատմությունները միաժամանակ դարձան և՛ հնարավոր, և՛ հայտնի: Մարդիկ ցանկանում էին կարդալ Ալ Կապոնեի և Ջոն Դիլինջերի մասին՝ լինի դա օրաթերթում թե իդեալականացված գեղարվեստական ձևով: Հետագա տարիներին Մարիո Պյուզոյի «Կնքահայրը» մաֆիայի կյանքի իր ակնհայտ ռեալիստական (թեև ամբողջովին գեղարվեստական) պատկերմամբ դարձավ բոլոր ժամանակների ամենավաճառվող քրեական գանգստերական վեպը: Կրիմինալիստական ժանրի վեպի տեսակներն ավելի մանրամասն ներկայացված են աշխատանքի Հավելված 5 բաժնում:

Հիմնվելով մի շարք տեսությունների վրա, որոնք փաստում են 20-րդ դարի ամերիկյան հասարակության մեջ գանգստերական և կլանային հանցավոր խմբավորումների մասին, անդրադարձել ենք իտալական «Կոզա Նոստրա» և իռեական «Կոշեր Նոստրա» հասկացություններին, որոնք անմիջական կապ ունեն իտալական և իրեական մաֆիաների առաջացման հետ: Սույն գաղափարախոսությունները ներկա-

յացվում են պատմական հենքով, ըստ որի՝ ամերիկյան հասարակության մեջ XX հարյուրամյակում՝ արդյունաբերական հեղափոխությունից, Առաջին և Երկրորդ աշխարհամարտերից հետո, առաջացան օրենսդրական և իրավական բազմաթիվ խնդիրներ: Իսկ դրանք արդեն իսկ լուծվում էին կլանային հոգեբանության սեփական օրենքների շրջանակներում: Ամենից քննարկվող կերպարները Հ. Գրեյի «Ավազակները» և Մ. Պյուզոյի «Կնքահայրը» վեպերի կենտրոնական դեմքերն են՝ Նուդլսն ու Դոն Վիտո Կորլեոնեն, որոնք համեմատվում են կլանային հանցավորության համատեքստում: Մինչդեռ Թ. Դրայզերի «Ամերիկյան ողբերգություն» վեպի գլխավոր կերպար Քլայդը հանդես է գալիս որպես զոհ, որը դարձել է հասարակության անտեսվածության և անտարբերության առանցքը: XX դարի ամերիկյան հասարակության շարժիչ ուժն է դառնում նյութականը, որը որոշակի դեպքերում կործանարար ազդեցություն է ունենում անհատի բարոյահոգեբանական արժեհամակարգի վրա: Դրա շնորհիվ էլ անհատը կորցնում է խելամտորեն և արդարացիորեն դատելու ունակությունը և տրվում է նյութական հաճույքներին: Ցավոք, շատ դեպքերում սա ունենում է կործանարար ազդեցություն, ինչպես և պատահում է երեք վեպերի կենտրոնական կերպարների պարագայում: Այս հարցին անդրադարձել ենք ուսումնասիրության երկրորդ գլխում:

Գ Լ Ո Ւ Խ II
ԲԱՐՈՅԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՌԿԱՅԱՑՄԱՆ ԱՅԼԱԿԵՐՊ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄԸ XX ԴԱՐԻ ԱՆԳԼՈ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ և ԳԱՆԳՍՏԵՐԱԿԱՆ ՎԵՊԵՐՈՒՄ (ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՀԵՏԱԳԱ ԸՆԹԱՑՔԸ)

Երկրորդ գլուխը՝ «Բարոյաիրավական համակարգի առկայացման այլակերպ դրսևորումները XX դարի անգլո-ամերիկյան գրականության քրեական և գանգստերական վեպերում (առաջացման պատճառները, պատմական իրողությունները, հետագա ընթացքը)», ըստ էության աշխատության նախորդ գլխի տրամաբանական շարունակությունն է: Այստեղ ուսումնասիրվել են երեք վեպերում պատկերվող հանցավորության դրդապատճառները, պատժելիության և անպատժելիության հատման կետերը, հասարակության արձագանքը հանցավորության տարածմանը և այլն: Ատենախոսության այս հատվածում առավել մանրամասնորեն ուսումնասիրվել են XX դարի Ամերիկայում օտար ազգերի տեղափոխությունն և այնտեղ նրանց ավանդական օրենքների ամրապնդումը: Մասնավորապես իտալական «Կոզա Նոստրա» և հրեական «Կոշեր Նոստրա» հանցավոր խմբավորումները իրենց տարածումն էին գտնում Ամերիկայում և սփռում սեփական կլանային օրենքները: Դրանց շրջանակներում քննարկվում են իտալական օմերտայի՝ լուռ մնալու և հրեաների կոշերների՝ չափավորության և համակերպվածության օրենքները, որոնք ներկայացվում են ամերիկացի քրեագետներ Լեո Քոհենի և Ռիչ Քաթչերի տեսությունների հենքի վրա: Նրանք առաջ են քաշում այն գաղափարները, ըստ որոնց՝ հրեա-ամերիկյան կազմակերպված հանցագործությունը գանգստերների շրջանում էթնիկական իրավահաջորդության արտացոլումն էր, որը հակված էր հետևելու ԱՄՆ-ի ներգաղթյալների ալիքներին՝ անգլիացիներ, գերմանացիներ, իռլանդացիներ, հրեաներ, իտալացիներ, ասիացիներ և ուրիշներ:

Անդրադարձ է կատարվել այն փաստին, որ եթե կլանային կամ մաֆիոզային հանցագործության դեպքում անհատն առաջնորդվում է սեփական հորինած օրենքներով և պատժի ենթարկում մյուսներին դրան չենթարկվելու դեպքում, ապա Քլայդ Գրիֆիթսի պարագայում նա է տրվում հասարակության հորինած կեղծ օրենքներին ու բարեպաշտությանը և, ցավոք, ապրում է բարոյահոգեբանական անկում, որի հետևանքով էլ դառնում է «անմեղ մեղավոր»:

ԳԼՈՒԽ III
ՎԱՐՔԱԳԾԱՅԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ ԴՐԱՆՑԻՑ ԲԽՈՂ ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ «ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ», «ԱՎԱԶԱԿՆԵՐԸ» ԵՎ «ԿՆՔԱՀԱՅՐԸ» ՎԵՊԵՐՈՒՄ

Ատենախոսության **երրորդ գլուխը**՝ «Վարքագծային հոգեբանական տեսությունների և իրավական համակարգում դրանցից բխող օրենքների ազդեցությունները Թ. Դրայզերի «Ամերիկյան ողբերգություն», Հ. Գրեյի «Ավազակները» և Մ. Պյուզոյի «Կնքահայրը» վեպերում», իրենից ներկայացնում է հոգեբանական դրույթների վրա հիմնված ուսումնասիրություն: Այստեղ առավելապես բացահայտվում են հանցագործների ներքին էությունները և արտաքին աշխարհի ներազդող գործոնների ազդեցությունը: Ըստ այդմ՝ Կայենին դիտարկելով որպես մարդկության առաջին հանցագործ և ուսումնասիրելով նրա վարքագծային դրսևորումները որպես նախանձախնդիր և չարամիտ անձ՝ երեք վեպերի կերպարների հանցավորությունները քննվում են հենց այդ դրույթներից ելնելով: Ինչպես նաև այստեղ հաշվի են առնվում զոհի՝ որպես հանցավորության հրահրողի հանդիսանալու փաստերը: Այս գլխում անդրադարձ է արվում մեղքի, խղճի և բարոյականության օրենքների խախտման և հատուցման գաղափարներին: Անդրադառնալով կրոնական սկզբունքներին և օրենքներին՝ քննվել են հասարակական գիտակցության մեջ ամրացած և գործող խղճի և բարոյականության թեզերը, որոնք ոչ միշտ են անաչառորեն իրականացվում որպես իրավական նորմեր: Այստեղ մեղքի և հատուցման կանոնակարգը դիտարկվում է որպես հասարակությունից ծնվող և դրա ներսում անընդհատ եռացող գործընթաց: Համեմատական և հակադրական զուգորդումների շնորհիվ պարզ է դառնում, որ երեք վեպերի կենտրոնական կերպարները հանցագործության հետ առնչվում են այնքանով, որքանով որ խախտված է իրավական համակարգն, և հետևաբար իրենց նպատակն է դառնում սեփական օրենքների հաստատման ու սահմանման համար պայքարելը:

XX դարում իրականացվող գործողությունների մասին խոսել և չներկայացնել դրանցից բխող հոգեբանական բոլոր ազդեցությունները կլինի ոչ լիարժեք: Հետևաբար աշխատության երրորդ գլուխը հոգեբանական տեսությունների վրա հիմնված վերլուծություն է, ուր քննվում են երեք վեպերի կերպարների բարոյահոգեբանական դրսևորումները տարբեր իրավական և ոչ իրավական իրավիճակներում: Սոցիալական միջավայրն ու ճանաչողությունն այս դեպքում մեծ դեր են կատարում անձի անհատականացման գործընթացում, ինչն էլ, հարկավ, կարող է հղի լինել տարատեսակ վտանգներով և հանցավորություններով: Ատենախոսության մեջ նաև քննարկվում և ուսումնասիրվում են ամերիկյան հանցավոր հասարակության և բարոյաիրավական հասարակության սերտ կապն ու դրանց հարաբերությունների արդյունքում ծագած խնդիրներն ու հանգուցալուծումները:

Հարկ է նաև նշել, որ պատասխանատվության կարևորությունն ու անհրաժեշտությունն առաջին հերթին ակներև է դառնում սիրո պարագայում, քանի որ, աստվածային զգացմունք լինելուց զատ, սերը նաև պահանջում է մեծ պատասխանատվություն: Իսկ այն սերը, որի հիմքում չկա պատասխանատվություն, մարդկային եսասիրության ամենավառ օրինակներից մեկն է:

Մարդկային պատասխանատվությունն էլ իր հերթին ծագում է կամքի ազատության և դրա գիտակցման արդյունքում: Այն ուսմունք է, ըստ որի՝ հնարավոր է ընտրություն կատարել՝ անկախ որոշակի նախապայմաններից: Կամքի ազատությունը հետքեր է թողել կրոնի, էթիկայի և գիտության մեջ: Օրինակ՝ կրոնում կամքի ազատությունը ենթադրում է, որ մարդկային ցանկությունները և ընտրությունը իրականանում են աստվածային ամենագիտությամբ: Էթիկայում կամքի ազատության գոյությունը սահմանում է մարդու գործողությունների բարոյական պատասխանատվությունը: Իսկ գիտության մեջ կամքի ազատությունը հնարավորություն է տալիս ի հայտ բերելու մարդկային վարքագծի կանխատեսման մեթոդները:

Ուսումնասիրության խնդրո առարկա երեք վեպերն առաջադրում են օրինականության ուժի հստակ հարցադրումներ, որոնք ըստ էության բացահայտվել և ներկայացվել են ըստ նշանակության: Հատելով պատմագրական ժամանակի ուղեծիրը՝ մեր առջև **նպատակ** ենք դրել ուսումնասիրել և բացահայտել հնագույն օրինականության դաշտը և դրա զարգացումն ու փոփոխությունը մինչ մեր օրեր, ինչպես նաև անդրադառնալ ամերիկացի այն երևելի հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններում այս կամ այն եղանակով կարողացել են ներկայացնել տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական համակարգն ու բարոյական նորմերը: Ըստ այդմ էլ՝ ատենախոսության մեջ օրենքների և իրավական ակտերի համադրմամբ զետեղել ենք գրական այն երկերը, որոնք ներառում են հետաքրքիր տեղեկություններ և օրինական փաստարկներ Արթուրյան լեգենդների ասպետական ժամանակաշրջանից մինչև XX դարի ամերիկյան կրիմինալիստական գրականություն:

Ատենախոսության **եզրակացություններ** բաժնում ամփոփվել են հետազոտության արդյունքները:

Հիմնվելով ատենախոսության մեջ քննարկվող տեսությունների և սեփական վերլուծությունների վրա՝ առանձնացրել ենք եզրահանգման հետևյալ կետերը.

1. Հասարակության հանդեպ իրավական համակարգի պարտականությունների շրջանակը ներառում է իր հանդեպ պահանջների մի ամբողջություն, որն այլ կերպ կոչվում է բարոյական պատասխանատվություն: «Բարոյականություն» հասկացությունը մի դեպքում բնորոշում է մարդու պրակտիկ գործունեության վարքի ոլորտները, մյուս դեպքում հասարակական գիտակցության, էթիկայի փիլիսոփայական հետազոտության օբյեկտի ձևերից մեկն է: Ըստ այդ պատասխանատվության և պարտավորության նորմերի էլ ձևավորվում և կազմավորվում է բարոյաիրավական արժեքների կիրառումը հասարակության ներսում:

2. Դատաիրավական համակարգի պատմական հնագույն հենքը համարվող Հռոմեական 12 կանոնների և դարերի ընթացքում դրանց՝ օրինական դատաիրավական համակարգի ձևավորելու ընթացքը, ինչպես նաև աստվածաշնչյան պատվիրանների ու ոսկե օրենքի կիրառումներն առավելապես նոր ժամանակներում ձևավորեցին հոգևոր բարոյականության օրինավորությունը:

3. Ի տարբերություն Արթուրյան լեգենդների ժամանակաշրջանից ի վեր անգլոամերիկյան գրականության մեջ մարմնավորված գրական բազմաթիվ ստեղծագոր-

ծություններում ներկայացված օրենսդրական կենցաղային կանոնակարգերի և օրենքների (ասպետական օրենքներ, շեքսպիրյան սեփականության և ժառանգության կանոններ, քերոլյան դատաիրավական համակարգի կողմից մահապատժի կիրառում, բայրոնյան եղբայրասպանության փաստեր և արդարացումներ)՝ XX դարի գրական խոշորագույն երկերում, մասնավորապես Թեոդոր Դրայզերի «Ամերիկյան ողբերգություն», Հարրի Գրեյի «Ավազակները» և Մարիո Պյուզոյի «Կնքահայրը» վեպերում արդեն ներկայացվում են սոցիալ-հանրային հարաբերությունների անկման հետևանքով առաջ եկած բարոյահոգեբանական ցավալի փլուզումներ, որոնք էլ իրենց հերթին ծնում են մեղսունակ և հանցավոր անհատի: Իսկ գրականության մեջ առաջ են բերում նոր գրական ժանրեր:

4. XX դարի մարդածին և տեխնածին աղետների պատճառով հասարակությունը դարձավ համապարփակ մի տիրույթ, որտեղ օրինականությունն ու բարոյականությունն արդեն մարտնչում էին հանցավորության և անբարոյականության հետ: Այդ ժամանակաշրջանում ամերիկյան դատաիրավական համարգում բացերը բավական շատ էին, իսկ համակարգը՝ ամբողջության կոռումպացված: Հենց դա է պատճառը, որ խնդրո առարկա երեք վեպերում էլ հստակորեն պատկերված են կլանային հանցավոր խմբավորումների անօրինական վարքագիծն ու սեփական չգրված օրենքներին հետևելը: Ըստ այդմ՝ եթե Մ. Պյուզոյի «Կնքահայրը» վեպում ներկայացված է Օմերտայի՝ լուռ մնալու օրենքը (այստեղ ընտանիքի անդամներն անգամ սպանվում էին այն խախտելու դեպքում), ապա Հ. Գրեյի «Ավազակներ»-ում շեշտադրվում է իրեական «Կոշեր նոստրա» չգրված օրենքը (դրա հիմնական նպատակն էր վերացնել ճանապարհին հանդիպող բոլոր արգելքները): Մինչդեռ Թ. Դրայզերի «Ամերիկյան ողբերգություն» երկում պատկերված էին ոչ միայն կլանային հանցախմբերը, այլև անհատի կանխամտածված հանցավորությունը, որն իրականում ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ զուգադիպություն:

5. Քննարկվող վեպերն իրենցից ներկայացնում են օրենքների պահպանման, իրավական հավասարության, բարոյականությունը պահպանելու անհատական միջոցների կիրառման, իրավական ինստիտուտների պաշտպանությունից զատ անձնական պաշտպանության, իրավահաջորդության և սեփականատիրական մղումների, իրավունքը ճնշելու և նոր իրավական նորմեր կերտելու փաստեր:

Կլանային հանցախմբերի և մաֆիայի պարագայում գործում է ժառանգության օրենքը, ըստ որի՝ ընտանիքի անդամներից որևէ մեկը պետք է շարունակի հեղինակավոր հանցագործի գործերը, ինչպես, օրինակ, «Կնքահայրը» վեպում Մայքլ Կորլեոնեն կարգվում է մաֆիայի պարագլուխ Դոն Կորլեոնեի մահվանից հետո: Իսկ «Ավազակներ»-ում ժառանգության օրինական ուժը տարածվում է անգամ ամենամտերիմ ընկերների վրա, ըստ որի՝ Նուդլսն իրավասու էր տնօրինելու ընկերներից մնացած հսկայական ժառանգությունը:

6. Ժառանգական օրենքներից զատ վերլուծելով վեպերում պատկերված խղճի, բարոյականության և հատուցման օրենքները՝ բացահայտվել է, որ թեև վիպական կերպարները պատումների սկզբում հեռացած են իրենց Աստծուց, այնուամենայնիվ ի վերջո դառնում են դեպի Աստված՝ գիտակցելով և ընդունելով սեփական մեղքերի հատուցման գինը: Քննարկվող երեք վեպերի կենտրոնական կերպարները միանշանակ համաձայն են իրենց ներկայացվող պատիժներին և դրանք համարում են հենց Աստծո դատաստան: Ի վերջո գտնելով խղճի և բարոյականության սահմանները՝ նրանք դառնում են առ Աստված և Նրա մեջ գտնում սեփական հոգու փրկությունը:

7. Վերլուծելով վարքային հոգեբանության տեսությունները և հակասոցիալական անհատականացման խանգարումները՝ հանգել ենք նրան, որ գրական երեք գլուխգործոցներում ներկայացված կերպարները որոշակիորեն ցուցաբերում են հանցավոր վարքի տեսություններին բնորոշ օրինակներին հարիր սառնասրտություն, հաշվեհարդարային քաղաքականություն, անօրինականության ոտնահարում սեփական նպատակներին հասնելու ձգտումներով և, իհարկե, անգիտակցական մակարդակի քայլերի ոչ օրինական հաշվարկում: Կերպարների վարքային դրսևորումները նաև պայմանավորված են ոչ միայն ներանձնային հոգեբանական խնդիրներով, այլև արտաքին ազդակների ճնշման պատճառներով:

8. Անդրադառնալով անձի վարքագծային մի շարք հոգեբանական տեսություններին՝ փաստել ենք, որ հոգեբանական ընկալման և հոգեվերլուծական տեսությունների հիմքում կարող ենք նաև զուգահեռներ անցկացնել խնդրո առարկա գրական կերպարների հանցավոր հանգուցալուծումների հետ: Ըստ այդմ էլ՝ գլխավոր կերպարների հանցավոր վարքագիծը միանշանակ բխում է նրանց՝ սոցիալ-տնտեսական հասարակության հետ արտաքին հակասություններից, որոնք սնել են ներքին հանցագործին և հանգեցրել որոշակի հանցագործությունների: Միանշանակ կիսելով հոգեվերլուծաբան Զ. Ֆրոյդի կարծիքը և այն տարածելով կերպարային համակարգի վրա՝ եզրակացրել ենք, որ հանցավոր վարքագիծը ձևավորվում է մանկուց, երբ երեխայի ինքնությունը ուղղորդվում է բացառապես բնազդներով, իսկ երբ բնազդային պահանջմունքները չունեն բավարարում, ապա առաջանում է էգոյի ներքին մենամարտ, որի արդյունքում անձը փորձում է գտնել դեպի պահանջմունքը բավարարող լավագույն և հեշտ ճանապարհը, որը շատ հաճախ հենց հանցագործությունն է:

9. Հանցավոր վարքագծի դրսևորումն՝ իր առաջնային դրսևորումից սկսած (Կայենի հանցավոր վարքագիծը), մինչև XX դարի անգլո-ամերիկյան վեպերում ներկայացվող և անգամ մեր օրերում ապրող հանցագործների վարքագծային տատանումները հանգեցնում են կարևոր համոզման, այն է՝ զղջման և խղճի սահմանագծի հատույթում հայտնված յուրաքանչյուր հանցագործ, առաջնորդվելով սեփական խղճի և զղջումի զգացումներով, ի վերջո հասնում է սեփական բանականության կողմից թելադրվող հատուցման գիտակցմանը: Այսինքն՝ դատաիրավական պատիժն ու Աստծո կողմից սահմանված դատաստանն այլևս հավասարվում են իրար և դառնում սեփական մտքի և խղճի հատուցման ծառայակիցն ու դատավորը: Հանցագործը գիտակցում է, որ ըստ ամենայնի իր կատարածը՝ իրավիճակից ելնելով թե ոչ, միանշանակ դատապարտելի հանցավորություն է, որի համար նա պարտավոր է կրել իր պատասխանատվությունը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԱԾ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԸ

1. Petrosyan Serine. The reflection of judicial system in Theodore Dreiser's novel "An American tragedy". // Science and the World. Volgograd. 2021. №9 (97), 2021. pp. 39-42.
2. Petrosyan Serine. The Analysis of characters' illegal actions and crimes and the codes of morality in Mario Puzo's "The Godfather" and Harry Grey's "The Hoods" novels. // Science and the World. Volgograd. 2023. №11 (123), 2023. pp. 45-51.
3. Petrosyan Serine. Law and literature: from the Middle Ages to the twentieth century. // The way of science. Volgograd. 2022. №1 (95), pp. 33-37.
4. Petrosyan Serine. The impact of behaviorist theories and the legal system laws developed from them. // Wisdom. Journal ASPU Publication. Yerevan. 2023. №2 (26). 2023. pp. 232-241.

СЕРИНЕ АРАРАТОВНА ПЕТРОСЯН

ПРОБЛЕМА НРАВСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И СВОБОДЫ ВОЛИ В АМЕРИКАНСКОМ РОМАНЕ XX ВЕКА (ТЕОДОР ДРАЙЗЕР, МАРИО ПЬЮЗО, ГАРРИ ГРЕЙ)

Защита диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук состоится 29.11.2024 года в 14:30 на заседании специализированного совета 066 КВОН («Зарубежная литература»), действующего в Ереванском государственном университете, по адресу г. Ереван, ул. А. Манукяна 1 (7-й корпус ЕГУ, факультет европейских языков и коммуникации, аудитория 420).

Резюме

На сегодняшний день существует достаточное количество исследований которые изучают криминальную литературу. Но до сих пор не проводилось никаких исследований, рассматривающих вопросы нравственно-правовой ответственности и свободы воли в американском романе XX века. В этой связи большое значение имеет проведение более тщательного сравнительного исследования обозначенной проблемы. В рамках данной работы рассматривается проблема нравственно-правовой ответственности и свободы воли в американском романе XX века, на примере произведений Теодора Драйзера, Марио Пьюзо, Гарри Грея. Таким образом работа посвящена рассмотрению одного из актуальных вопросов литературоведения: междисциплинарному исследованию проблем нравственно-правовой ответственности и свободы воли, возникших и представленых в американском романе середины 20 века.

Новизна исследования заключается в том, что, хотя творчеству Теодора Драйзера были посвящены несколько работ, да и вопрос определения понятия «криминальная литература» и краткие исторические обзоры отдельных авторов криминальной литературы были представлены в Англии В США, России и других странах, но к настоящему времени досконально не изучены «Бандиты» Гарри Грея и «Крестный отец» Марио Пьюзо, который считается первым романом жанра гангстерской литературы, ставшие предметом рассмотрения данного исследования. **Методологическую основу** работы составили труды ряда литературоведов, криминологов, юристов, психологов. В ходе работы изучались различные литературные жанры, получившие большее развитие в Америке XX века, например, «жесткий» детектив, полицейский процессуал, «юридический процесс», «юридический триллер», также некоторые положения родоначальника документальной криминалистики, российского юриста и прозаика Анатолия Кони. Были рассмотрены наиболее распространенные виды криминальных романов: детективный роман, уютный детектив, исторический детектив, убийство в закрытой комнате, американский нуар и др. Исследование проведено преимущественно с использованием историко-сравнительного и аналитического методов для анализа произведений Драйзера, Пьюзо и Грея, в частности, романов «Американская трагедия», «Бандиты» и «Крестный отец», которые также подверглись сопоставительному и герменевтическому анализу. В результате делается вывод, что все центральные персонажи трех романов, руководствуясь в конечном счете неписаными законами совести и морали, обращаются к Богу и осознают опасности, исходящие от преступных проявлений, ибо они непосредственно прошли этот жестокий путь. Однако их важным достижением является вера и глубокое понимание покаяния, которое, все же не закреплено в правовой системе ни одной страны. Скорее это можно рассматривать как изменение мировоззрения преступника и его отношения к религии. Изначально они выбирают путь беззакония, желая укрепить собственные законы, но скорее несостоятельность правовой системы заставляет преступные кланы самим становиться на защиту законности, руководствуясь законами собственной морали и совести.

Необходимостью решения поставленных задач определяется **структура** диссертации, которая состоит из введения, трех глав (первая из которых имеет подглаву), заключения, списка использованной литературы, состоящей из 84 наименований, и приложения.

Актуальность, новизна темы обоснованы во **введении**, где также представлены методологическая основа и применяемые методы, цель, задачи, объем работы и его

структура. Объектом исследования стали произведения «Американская трагедия» Драйзера, «Бандиты» Грея и «Крестный отец» Пьюзо, а предметом диссертации являются вопросы нравственно-правовой ответственности, морали, свободы воли героев, их мировоззрения, отношения к религии. **Научная новизна** состоит в том, что впервые рассматривается ряд применимых в обществе уголовных норм, нашедших отражение в художественной литературе. На примере трех изучаемых романов подробно обсуждаются и сравниваются как уголовно-правовые, так и бандитские законы, а также их распространение, применение и развитие в Америке в XX веке и их причинно-следственные связи, повлиявших на мировоззрение главных героев. Проведен глубинный анализ представленных романов с правовой, психологической точек зрения выявлены сходства и различия в поэтике трех авторов, рассмотрены основные жанры и поджанры криминальной литературы.

В **первой главе**, озаглавленной «Исторические этапы развития судебно-правовой системы и их отражение в контексте англо-американской литературы», рассматривается масштабная и сложная сфера, охватывающая не только правовые нормы и многочисленные подразделы законодательства американской судебной системы, но и важные принципы свободы воли и достоинства человека, отраженные в исследуемых произведениях. Проведен исторический экскурс для предоставления обоснования возникновения и развития судебно-правовых норм. С этой целью были рассмотрены библейские заповеди, некоторые греко-римские законы, рыцарский устав Англии эпохи короля Артура и др., на основе которых в дальнейшем и была построена последующая законодательная система многих стран. В **подглаве** «Формирование и развитие жанров криминальной литературы в американской литературе XX века» представлены важнейшие жанры и поджанры криминальной литературы, такие как, жесткий детектив, полицейский процессуал, юридический процессуал, юридический триллер и др. Также были учтены и представлены некоторые воззрения ведущих юристов, криминалистов, правоведов. Мы обратились к концепциям итальянской «Коза Ностры» и еврейской «Кошер Ностры», которые напрямую связаны с появлением итальянской и еврейской мафиозных группировок в американском обществе XX века. В связи с этим обсуждаются итальянская омерта — молчание и еврейский кошер — законы умеренности и конформизма, которые представлены на основе теорий американских криминологов Лео Коэна и Рича Катчера, выдвинувших идею о том, что еврейско-американская организованная преступность является отражением этнической преемственности среди гангстеров, которые, как правило, следовали за волнами иммигрантов в США: англичан, немцев, ирландцев, евреев, итальянцев, азиатов и др. **Вторая глава** работы, озаглавленная «Альтернативные проявления существования морально-правовой системы в криминальных и гангстерских романах англо-американской литературы XX века (причины возникновения, исторические реалии, дальнейшее развитие)» по сути является логическим продолжением предыдущей главы. Здесь изучались мотивы преступлений, изображенных в трех романах, точки пересечения преступлений, наказания и безнаказанности, реакция общества на распространение преступности и т. д.

Третья глава диссертации «Влияние поведенческих психологических теорий и вытекающих из них законов в романах Т. Драйзера «Американская трагедия», Г. Грея «Бандиты» и М. Пьюзо «Крестный отец» посвящена исследованию внутренней природы героев-преступников и влияние воздействующих факторов внешнего мира на становление характеров персонажей (начиная от первого в истории человечества Каина до середины прошлого века). Здесь мы обращаемся к религиозным принципам и законам, понятиям грех и вина, рассматриваются устоявшиеся и действующие в общественном сознании положения совести и морали, которые не всегда беспристрастно реализуются в качестве правовых норм на материале исследуемых произведений.

Результаты работы обобщены в **заключении** диссертации, где представлены основные выводы проведенного исследования.

SERINE ARARAT PETROSYAN

The problem of moral-judicial responsibility and freedom of will in the 20th century American novel (Theodore Dreiser, Mario Puzo, Harry Grey)

The defense of the thesis will take place on 29.11.2024 at 14:30 at the HESC of RA’s specialized council 066 of “Foreign Literature” in Yerevan State University (address: Yerevan, Aleq Manukyan st. 1, YSU, 7th building, Faculty of European Languages and Communication, Room 420)

SUMMARY

Today, there are enough researches that study criminal literature. But further on, there have been no analises in the world examining the problem of moral and legal responsibility and freedom of will in the American novel of the twentieth century. In this regard, it is of great importance to conduct a more thorough comparative study of the indicated problem. Within the framework of this work, the problem of moral and legal responsibility and freedom of will in the American novel of the twentieth century is considered, using the works of Theodore Dreiser, Mario Puzo, Harry Grey as an example. Thus, the work is devoted to the consideration of one of the current issues of literary criticism: an interdisciplinary study of the problems of moral and legal responsibility and freedom of will that arose and were presented in the American novel of the 20th century.

The **scientific novelty** of the research lies in the fact that, although several works have been devoted to the creative work of Theodore Dreiser, and the question of defining the concept of "criminal literature" and brief historical reviews of some authors of criminal literature have been presented in England, the United States, Russia and other countries, but up to now, "The Hoods" by Harry Grey and "The Godfather" by Mario Puzo, which is considered the first novel of the gangster literature genre, have not been thoroughly studied, that became the s**ubject** of this study.

The methodological basis of the work was formed by the works of a number of literary scholars, criminologists, lawyers, such as Robert Weisberg, Francine Abel, Richard Bauman, Sheldon Glueck, Eric Heinze, Letizia Paoli, Larry Miguel, Peter Stein, Joseph Pakrovsky, Burney Bowman, Benjamin Cardozo, who claimed that "law originates from literature". The views of Alan Kazdin, Edward Thorndike, Albert Bandura, Joseph Berke, Donald Shoemaker, Burrhus Skinner and other psychologists who turned to human behavioral models were also considered. Their works also formed the basis of this study. Of course, the work examined various literary genres that were more developed in America in the 20th century, for example, the "hard-boiled" detective, popular in the 1920s-1940s, the police procedural in the 1950s, and the "legal procedure" and "legal thriller" that became widespread in the 1980s-1990s. The study used some of the statements of the father of documentary detective, Russian lawyer and prose writer Anatoly Koni. The most common genres of criminal novels were considered: detective novel, cozy or armchair mystery, historical detective story, locked room mysteries, American noir, political detective and conspiracy fiction (which are often combined in one work), spy fiction, psychological suspense, a subgenre of the so-called suspense thriller, one of the typical themes of which is criminal insanity.

The research has been carried out by mainly using historical-comparative and analytical methods to study the works of Dreiser, Puzo and Grey, in particular, the novels "An American Tragedy", "The Hoods" and "The Godfather", which were also subjected to contrastive and hermeneutic analysis. As a result, it is concluded that all the central characters of the three novels, ultimately guided by the unwritten laws of conscience and morality, turn to God and realize the dangers of criminal behavior, because they have directly gone through this cruel path. However, their important achievement is faith and a deep understanding of repentance, which, however, is not enshrined in the legal system of any country. Rather, it can be seen as a change in the criminal's worldview and his attitude to religion, thanks to which sinful people become surprisingly sympathetic and forgiving. Initially, they choose the path of lawlessness, wanting to strengthen their own laws, but rather the failure of the legal system forces criminal clans to defend the law themselves, guided by the laws of their own morality and conscience.

The necessity of solving the tasks of the research determines the **structure** of the dissertation, which consists of an introduction, three chapters (the first of which has a subchapter), a conclusion, a list of references consisting of 84 titles, and an appendix.

The **relevance and novelty** of the research are substantiated in the **introduction**, where the methodological basis and methods, goal, objectives, scope of work and its structure are also presented. Using the example of three studied novels, both criminal and gangster laws are discussed and compared in detail, as well as their distribution, application and development in America in the twentieth century and their cause-and-effect relationships that influenced the worldview of the main characters. A deep analysis of the presented novels from the legal and psychological points of view is carried out, similarities and differences in the poetics of the three authors are revealed, the main genres and subgenres of crime literature are considered.\

The **first chapter**, entitled "Historical Stages of Development of the Judicial and Legal System and Their Reflection in the Context of English-American Literature," examines a large and complex area that encompasses not only legal norms and numerous subdivisions of the legislation of the judicial system, but also important principles of will and human dignity reflected in the works under study. A historical excursion is conducted to provide a rationale for the emergence and development of judicial and legal norms. For this purpose, biblical commandments, some Greek-Roman laws, the knightly charter of England in the era of King Arthur, etc. were examined, on the basis of which the subsequent legislative system of many countries was subsequently built.

The **subchapter** "Formation and Development of Criminal Literature Genres in American Literature of the 20th Century" presents the most important genres and subgenres of criminal literature. We turned to the concepts of the Italian "Cosa Nostra" and the Jewish "Kosher Nostra", which are directly related to the emergence of Italian and Jewish mafia groups in American society in the 20th century. In this regard, the Italian omerta - silence and the Jewish kosher - laws of moderation and conformity are discussed, which are presented on the basis of the theories of American criminologists Leo Cohen and Rich Kutcher, who put forward the idea that Jewish-American organized crime is a reflection of the ethnic continuity among gangsters who, as a rule, followed waves of immigrants to the United States: English, Germans, Irish, Jews, Italians, Asians, etc.

The **second chapter** of the work, entitled "Alternative manifestations of the existence of the moral and legal system in criminal and gangster novels of English-American literature of the twentieth century (reasons for emergence, historical realities, and further development)" is essentially a logical continuation of the previous chapter. Here, the motives of the crimes depicted in the three novels, the points of intersection of crimes, punishment and impunity, the reaction of society to the spread of crime, etc. were studied.

The **third chapter** of the dissertation "The influence of behavioral psychological theories and the laws arisen in T. Dreiser's "An American Tragedy", H. Grey's "The Hoods" and M. Puzo's "The Godfather" is devoted to the study of the inner nature of the prototypes and the impact of the influencing factors of the external world on the formation of the characters (starting from the first Cain in the history of mankind to the middle of the last century). Here we turn to religious principles and laws, the concepts of sin and guilt, the established and operating in the public mentality manifestations of conscience and morality are considered, which are not always impartially implemented as legal norms on the material of the studied works.

The results of the research are summarized in the **conclusion** of the dissertation, which presents the main statements of the study.